

ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ

Олег Горенко

КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ ЄС І ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ

Стаття присвячена з'ясуванню специфіки комунікативної стратегії ЄС. Акцентуються інформаційні та комунікативні аспекти суспільної легітимації кардинальних зрушень на шляху європейської інтеграції України.

Ключові слова: *комунікація, система, життєвий світ, громадянське суспільство, діалог, європейська інтеграція.*

Брак комунікації у сучасному суспільстві є одним з провідних чинників політичної, економічної та соціальної нестабільності і конфліктів. З точки зору ефективної координації кроків у царині зовнішньої та внутрішньої політики це є взагалі вирішальним аспектом, оскільки у даному випадку йдеться не лише про системність державного мислення і ефективність державного управління, а й про участь спільноти у вирішенні ключових проблем реального життя національної спільноти, яка прагне посісти гідне місце у великій сім'ї народів світу. З одного боку, для будь-якої моделі європейської інтеграції ефективна комунікативна стратегія є невід'ємним структурним елементом, що власне, й забезпечує свідому участь громадян у складному процесі європейського єднання. З другого боку, сам принцип єдності внутрішньої та зовнішньої політики потребує постійного фахового моніторингу у процесі свого втілення, а значить і постійного роз'яснення та актуалізації з урахуванням нових політичних та економічних викликів. Прорахунки на цьому напрямку можуть швидко звести нанівець будь-які практичні досягнення й навіть стати каталізатором некерованого розвитку політичної ситуації, створивши на рівному місці чималі проблеми, викликані елементарним незнанням і небезпечним нерозумінням навіть найраціональніших кроків чинної влади.

У науковій площині проблема наближення політичної практики євроінтеграції до інтересів громадян Європи піддається окремому розгляду під кутом зору ефективності менеджменту складних структур і про-

дуктивності комунікативної взаємодії системи і життєвого світу. Достатньо лише згадати, яку серйозну увагу цим питанням приділяли такі видатні мислителі сучасності як Ніклас Луман або Юрген Габермас. Якщо спадщина Н. Лумана вже привернула увагу серйозних вітчизняних істориків-теоретиків (В.Г. Косміна¹), то історико-пізнавальний потенціал комунікативного концепту Ю. Габермаса, його вимогливого критика і, водночас, надійного наукового партнера, ще очікує на поглиблену теоретико-методологічну рефлексію у методологічному просторі вітчизняної історичної науки.

Те, що проблема комунікації у *соціально, політично, етно-культурно* й, на загал, *світоглядно й ідеологічно* розколотому українському суспільстві набула такої загрозливої гостроти, обумовлює необхідність підвищення уваги до неї й з боку істориків. Адже без цього усі наші багаторічні дискусії щодо національної ідентичності (яка по суті є реальним продуктом комунікативної взаємодії) можуть легко перетворитися на варіант звичайного софістичного красномовства, а славнозвісний парадигмальний перехід пострадянських дослідників від формаційної до цивілізаційної моделі ризикує залишитися комунікативно недовершеним, вразливим унаслідок очевидної недосконалості інструментарію культурно-цивілізаційного діалогу.

Коли хтось прагне уникнути практичного врахування концептуальної специфіки *європейської інтеграції* та *європеїзації*, то це свідчить скоріше про певну особисту ментальну неготовність до раціонального оновлення культурно-цивілізаційного інструментарію. Однак, схоже, що, попри численні наукові праці на цю тему, в українській суспільній думці концептуальна різниця між «європейською інтеграцією» і «європеїзацією» залишається недостатньо відрефлектованою. Наукова думка і суспільна практика ще корелюються явно недостатньо. У цьому сенсі звертають на себе увагу міркування Р. Айзінга з приводу широкого концепту «європеїзації» К. Радаеллі, в рамках якого особлива увага приділяється впливу ЄС «на правила, систему функціонування, парадигми політик, стилі, світогляд і норми в дискурсі, ідентичностях, політичних структурах і програмах країн-членів»². Як слушно наголошує С. Ситник, сам термін «європеїзація» в науковій практиці вживається для окреслення «впливу ЄС на політичну систему, політичну діяльність і державний устрій країн на національному рівні. Цим поняттям користуються для пояснення процесів вироблення, поширення й інституалізації формальних і неформальних правил та процедур європейської публічної політики, яка спочатку формується на наднаціональному рівні, а потім інтегрується в національні політичні структури. Європеїзація свідчить саме про наявність процесів інституалізації нової системи». Авторка обґрунтовано

виокремлює європеїзацію «як самостійний процес, у котрому політика ЄС виступає як певна політична модель, що засвідчує ступінь демократизації держави незалежно від перспектив набуття нею членства цієї організації»³. На думку Н.Є. Пелагеші, «євроінтеграція передбачає не тільки інституційну та юридичну адаптацію до ЄС, а й залучення України до соціокультурних процесів, що відбуваються на теренах об'єднаної Європи». Дослідниця відзначає, що «європеїзація є однією з найпопулярніших тем європейського наукового простору». Ця наукова проблема давно є предметом уваги цілого ряду серйозних європейських та американських вчених (Фоссум Д.Е., Русконі Г.Е., Пфетч Ф., Коувеліотіс К., Фатчс Е., Наут Р., Маурітіс ван дер Він А., Барнетт К., Фейвел А., Васіка Г., Луна-Арокас Р., Джеромі В., Вайлант Г., Ворд К., Янг К., Лайт Д., Ольсен Д.П., Біфулко М., Бейч І. та інші). Для теоретичної концептуалізації процесів європеїзації, що відбуваються, зокрема, у соціокультурній сфері ЄС, дослідниця пропонує скористатися словами Л.Є.Седермана, на думку якого «перехід від одних кордонів до інших можливий тільки у разі соціальної трансформації, у ході якої положення тих чи інших елементів щодо кордонів системи (всередині чи зовні) змінюється разом з їх атрибутами та атрибутами самого суспільства»⁴. У своєму спеціальному дослідженні самого поняття «європеїзація» Д.О. Міхель, схиляється до думки, що перше визначення цього феномену скоріш за все було запропоноване у 1994 р. Робертом Ладрехом (Robert Ladrech), котрий дефінував його як «поступовий процес, який переорієнтовує напрям та форми (внутрішніх) політик до того рівня, коли європейська політична та економічна динаміка стає частиною організаційної (конструктивної) логіки національної політики та її утворення»⁵. Саме послідовна і поступова «європеїзація» забезпечує формування як достатнього рівня суспільної довіри до усього євроінтеграційного процесу, так і вироблення тих внутрішніх характеристик соціуму, що по-перше, засвідчують рівень готовності національного суб'єкта до ефективного функціонування в рамках складних європейських структур, а по-друге, рівень індивідуальної готовності до виживання у новому конкурентному просторі та в межах нової системи цінностей, зафіксованої на рівні нових правових принципів.

Як небезпідставно наголошує Ю. Габермас, проблема довіри відіграє ключову роль у процесі формування солідарного суспільства зі стабільною політичною системою та економікою. Філософ підкреслює, що політична система забезпечує *лояльність мас* як конструктивним, так і селективним способом. У першому випадку йдеться про державні соціальні програми, у другому — про *виключення з публічної дискусії* певних тем і повідомлень. Останнє досягається за допомогою або соціально-структурних *фільтрів* доступу до формування суспільної думки, або

через *деформацію* структур суспільної комунікації із використанням бюрократичних методів або шляхом маніпулювання інформаційними потоками. Взаємодією таких підходів Ю. Габермас і пояснює суттєву невідповідність «символічних презентацій» позиції політичних еліт і реальних процесів прийняття рішень в рамках політичної системи. Окрім того, це й породжує, на його думку, феномен «виокремлення ролі виборця», до якого звелася участь громадян у політичному управлінні. Рішення, прийняте у результаті виборів, насправді визначає лише персоналії керівного складу, в той час як мотиви управлінських процесів опиняються за межами того дискурсивного контексту, який впливає на волевиявлення. Такий механізм, на переконання філософа, нейтралізує можливості політичної участі, доступні громадянинові у правовому відношенні⁶.

Торкаючись проблеми органічного взаємозв'язку *публічності* і *демократії*, К. Едер слушно зауважує, що «управління публічністю з боку національної держави полягає не тільки у створенні згоди чи незгоди, а також у перманентному створенні єдиного сприйняття проблем та розподільних релевантних структур. Ця єдність вимагає когнітивної співзвучності, в якій мають місце рефлексії щодо колективно визнаних правових принципів та пам'яті про минуле». З точки зору науки історії достатньо перспективним видається авторське зауваження про те, що «правове суспільство» та «суспільство пам'яті» перетворюються на середину, а не на початок чи кінець публічності. Демократизація є головною ідеєю політичної публічності, а значить і сама «політична комунікація між вільними і рівними» потребує відповідного демократичного кодування⁷.

Зрозуміло, що будь-яка реалістична комунікативна стратегія на національному рівні потребує відповідальності не лише з боку офіційних державних інституцій, а й з боку громадянського суспільства. Якщо саме громадянське суспільство, численні громадські організації, незалежні дослідницькі центри та цілі інститути, а часом навіть і цілі політичні партії з розгалуженими національними структурами залишаються осторонь змістовного суспільного діалогу, зачавшись в очікуванні майбутніх політичних дивідендів, то це свідчить лише про хворобливий стан, штучний характер задекларованого громадянського суспільства (а часом і про безпринципне маніпулювання ключовими принципами демократії). Це є свідченням корисливого прагнення чергових претендентів на владу у недалекому майбутньому, після здобуття влади, й надалі користуватися зручними підклимними технологіями просування прихованих від широкої громадськості корпоративних стратегем.

У подібній ситуації радикально зростає роль індивідуальної готовності українських громадян до інтелектуального самовизначення у мінливому і

далеко не завжди коректному за своїм наповненням інформаційному просторі. Нажаль загальний рівень нашої індивідуальної інформаційної культури, наша давня традиція некритичного сприйняття змісту повідомлень і схильність до нехтування аналітичним інструментарієм досить часто підштовхують як до поверховості у виборі інформаційних джерел, так і до застосування сумнівних процедур формулювання власних суджень. У справі подолання таких згубних інтелектуальних звичок держава і структури громадянського суспільства є природними союзниками, а не конкурентами (знову ж таки, за умов адекватного тлумачення принципів демократії та змісту ідеї людської свободи).

Про історично відповідальну спільність завдань щодо формування суверенної особистості як ключової передумови державного суверенітету не може бути й мови у випадку закритої системної самозакоханості держави або несуверенності громадянського суспільства, спричиненої приватизацією ключових сегментів останнього. У даному випадку, перш за все внаслідок пізнавальної специфіки постмодерну, відвертого домінування «симулякрів» і релятивізації усіх можливих систем цінностей, соціальний діалог перетворюється на звичайнісіньку конкуренцію різноманітних моделей кріпацтва. Попри історичну роль держави та її відповідальність за духовно-інтелектуальний розвиток людей, відповідальність громадянського суспільства є, у даному випадку, абсолютно непересічною. Саме громадянське суспільство за своєю природою покликане збагачувати життєвий світ людини плідними ідеями, потрібною об'єктивною інформацією, максимально чесними та достатньо системними оцінками ситуації, зразками максимально тверезого аналізу перспектив суспільного розвитку в усьому багатоманітті його економічних, соціальних і духовно-культурних характеристик. Сенс існування громадянського суспільства швидко зникає, коли у людей вбивається довіра до себе, коли знищуються найголовніші підстави людської свободи, руйнуються перспективи раціонального вибору, фальшується образ істинної демократії і вкотре в історії легітимується добре знайомий дух продажного кріпацтва.

Варто зауважити, що сучасна Європа у сфері формування засад цивілізованого громадянського спілкування встигла накопичити багатий досвід. Не вдаючись до детального аналізу даного сегменту європейського досвіду, достатньо нагадати хоча б про те, як за ініціативою Єврокомісара з питань розширення Гюнтера Ферхойгена і Єврокомісара з питань культури Вівіан Редінг у травні 2000 р. Європейська Комісія ухвалила комплексну «Комунікативну стратегію щодо проблем розширення». Зазначений документ передбачав задоволення інформаційних потреб і окреслював напрямки стимулювання діалогу з громадянами щодо конт-

роверсних питань розширення ЄС як у інформаційному просторі країн-членів, так і на теренах країн-претендентів на вступ. Стратегія враховувала досвід кампаній періоду запровадження «євро», передбачала глибоку координацію із вже триваючим загальним діалогом стосовно широкого кола актуальних європейських проблем⁸.

Як, зокрема, наголошував Г. Ферхойген, «процес єднання континенту є для ЄС найвищим пріоритетом. Він не може залишатися об'єктом зусиль ексклюзивного кола безпосередніх учасників переговорів, а повинен бути наближеним до всіх людей і потребує їхньої підтримки. Ухвалена Єврокомісією «Комунікативна стратегія» має слугувати тому, щоб усі громадяни країн-членів і країн-претендентів зрозуміли підстави розширення та пов'язані із цим процесом переваги й зобов'язання».

В. Редінг зі свого боку зауважила, що «вступ держав Центрально-Східної Європи породжує як надії, так і побоювання. Розпочата Єврокомісією роз'яснювальна кампанія повинна забезпечувати об'єктивне і предметне інформування людей у Європі про те, що ж саме означає розширення і які завдання воно висуває перед нами».

Комунікативна стратегія ЄС у країнах-членах була покликана краще пояснити людям три речі: *підстави* розширення ЄС; його можливі *наслідки*; пов'язані з ним *виклики*. Вона мала стимулювати діалог між *політиками-практиками*, котрі приймають рішення, та *широкою громадськістю* щодо впливу розширення на усі сфери суспільного життя. Наголошувалась потреба в оволодінні якомога глибшими знаннями про країни-претенденти.

Роз'яснювальна кампанія у країнах-претендентах також мала три основні пріоритети: поглиблення знань людей про ЄС; окреслення наслідків вступу у кожному конкретному випадку; акцентуація тісного зв'язку між темпами підготовки до членства і поступом переговорного процесу. Процес розширення ЄС у різних країнах завжди актуалізує вельми різні питання, тому й сама комунікативна стратегія повинна мати децентралізований характер. Інформування повинно орієнтуватися на специфічні запити й потреби людей у різних країнах, *регіонах, місцевостях і секторах*. Підрозділи Єврокомісії зобов'язані готувати консолідовані інформаційні матеріали і розширені повідомлення про підстави розширення і його можливі наслідки. Європейська Комісія і представництва Європейського парламенту у країнах-членах, а також представництва Комісії у країнах-претендентах повинні співпрацювати з партнерами на місцях задля врахування місцевої специфіки. Провідні установи, що справляють вплив на формування позиції правлячої верхівки і громадської думки в країнах-членах і країнах-кандидатах, мають опікуватися організацією предметної дискусії щодо розширення ЄС. Завдання установ, що перебувають у

безпосередньому контакті з населенням, полягає у підготовці й розповсюдженні цілеорієнтованої інформації з урахуванням національного, регіонального, локального або секторального контексту.

На думку Єврокомісії, пріоритетними цільовими групами у даному випадку слід вважати:

- політичні структури (Європарламент та інші інституції ЄС, уряди країн, національні парламенти та регіональні зібрання);
- економічні структури (представники бізнесу, профспілок та професійних об'єднань);
- громадянське суспільство (преса, неурядові організації, релігійні об'єднання, спілки інтелектуалів, вищі навчальні заклади, учнівство усіх рівнів).

Головною практичною метою реалізації стратегії було визначено забезпечення регулярного отримання *актуальних і об'єктивних* даних, необхідних для формування позиції згаданих установ, інституцій та організацій. Надходження зазначених даних мало бути організовано *на інтерактивній основі* з урахуванням інтересів і потреб споживачів інформації. У процесі передачі інформації провідну роль покликані відігравати електронні засоби інформації. Представництва Єврокомісії і Європарламенту у країнах-членах та країнах-кандидатах покликані розгортати свою комунікативну активність (котра в усіх країнах-кандидатах вже є достатньо розвиненою) у співпраці з відповідними структурами і недержавними організаціями й на основі накопиченого досвіду європейського діалогу. Особливу увагу потрібно приділяти окремим галузям економіки і конкретним групам населення (певним прикордонним регіонам; організаціям найманих працівників; індивідуальним сільгоспвиробникам; галузям економіки, що потребують реформування), тобто, тим акторам, які мають особливо гостру потребу в інформації щодо вступу до ЄС та можливих наслідків такого кроку. Інформаційна стратегія має регулярно перевірятися й уточнюватися, а її пріоритети повинні своєчасно корегуватися з урахуванням *мінливих потреб громадської думки*⁹.

Надзвичайно важливо, що принциповою позицією Європейської Комісії у сфері комунікації було визначено *відмову від використання технології пропаганди* й від поширення *повідомлень, які можуть бути витлумачені як пропаганда*¹⁰. Реалізація цільових інформаційних кампаній повинна мати наслідком формування у громадян реалістичних уявлень про європейське майбутнє. (Показовим прикладом може слугувати інформаційна кампанія, орієнтована на суб'єктів ринкової економіки у Румунії, що мала символічну назву — *«Підготуйся зустріти конкуренцію!»*). Цікаво, що опитування в рамках реалізації цієї програми засвідчило існування відчутної недовіри румунських підприємців до

традиційних каналів масової комунікації. На загал, радіо, преса і телебачення оцінювалися як неадекватні джерела інформації.

Можна погодитися із висновками тих українських аналітиків, які вважають, що у справі реалізації стратегічних національних інтересів PR-кампанії здатні виконувати лише допоміжну роль короточасного інструменту поточного інформування й нездатні повністю задовольнити реальний інформаційний та аналітичний попит мільйонів громадян. Після декількох етапів ефектного розширення у самому ЄС парадоксальним чином загострилася проблема розриву між загальноєвропейськими інститутами і громадянами. Незалежні європейські експерти наголошують на фундаментальній різниці між правом громадянина висловлювати свою думку і реальним правом бути почутим. Питання «дефіциту демократії» у Європейському Союзі обговорювалося на численних форумах найрізноманітнішого рівня представництва. Ми не випадково на початку нашої статті звернулися до міркувань Ю. Габермаса. Адже у середині 1990-х років саме цей мислитель ініціював створення «Європейської публічної сфери» (*European Public Sphere*) — майданчика для широкої суспільної дискусії та взаємодії з громадянами з актуальних політичних питань. Обговорення європейських проблем лише на «європейській політичній платформі» філософ вважав явно недостатнім. На переконання багатьох європейських експертів, криза довіри, що унеможливила прийняття спільної європейської конституції, була перш за все наслідком неефективності комунікативної стратегії.

Після провалу проекту Конституції ЄС, заступник голови нової Європейської Комісії М. Вальстрем отримала завдання проаналізувати ситуацію й розробити поліпшену комунікативну стратегію. У липні 2005 року на розгляд Комісії було винесено «План дій щодо культури інформаційної політики в країнах ЄС». Було розроблено також «План Д: демократія, діалог, дебати» (жовтень 2005 року) і «Біла книга щодо комунікативної політики ЄС», схвалена Єврокомісією 1 лютого 2006 року і розміщена на її офіційному сайті для широкого обговорення на період з 1-го лютого по 1-го вересня 2006 року. Цей документ розроблявся на основі рекомендацій Європарламенту, викладених у його резолюції щодо реалізації інформаційної і комунікаційної стратегії ЄС. У травні 2006 голова ЄК Ж.М. Баррозу і його заступниця М. Вальстрем оприлюднили «Порядок денний для громадян». У документі узагальнювалися думки й очікування громадян з приводу низки наступних конкретних питань: *внутрішній ринок, соціальне згуртування і права людини, свобода, безпека і правосуддя*.

Варто зауважити, що у згаданій «Білій книзі» Комісією було запроваджено новий термін — «комунікативна політика» (*communication policy*).

Це продемонструвало серйозність намірів щодо більш ґрунтового конституювання нової сфери діяльності (у попередній період ЄС, як відомо, задовольнявся *інформаційною і комунікативною стратегією*). Після появи спеціального Єврокомісара і Директорату *комунікативна стратегія* перетворилася на *політику*, головною метою якої стало створення «Європейської публічної сфери», покликаної сприяти взаємодії громадян із національними та наднаціональними інститутами з актуальних політичних питань. Тобто, йшлося вже не просто про інформування громадян стосовно кроків ЄС, а про *налагодження зворотного зв'язку*. Як зазначалося, інститути ЄС мали надалі не лише видавати інформацію, а й створювати структури, що забезпечують врахування позиції громадян під час розробки того чи іншого напрямку політики. Йшлося про підвищення прозорості й відповідальності інститутів ЄС. Окрім того, формулювалася вимога щодо поліпшення викладання суспільних дисциплін, що мало сприяти розвитку громадянського суспільства. Єврочиновники віднині мали безпосередньо спілкуватися з людьми й більш уважно ставитися до їхніх пропозицій та міркувань.

Як слушно наголошує О. Потьомкіна, наївно вважати, що достатньо лише пояснити людям, як працюють інститути ЄС, і їхнє ставлення до Євросоюзу негайно поліпшиться. Та все ж, *комунікативна політика* надає населенню, принаймні, можливість розібратися у тому, як розвиваються інтеграційні процеси й самостійно поміркувати, яким же чином його голос і думка можуть бути почутими у структурах ЄС. Адже одна лише інформованість і можливість висловити свою думку ще не роблять громадянина архітектором європейських процесів. Дослідниця солідаризується з поширеною у сучасній Європі думкою, що повною мірою реалізувати конструктивний потенціал комунікації можна лише на шляху здійснення демократичних реформ у Євросоюзі¹¹.

Характерно, що комунікативна активність ЄС останніми роками концентрувалася навколо проблеми боргової кризи. Численні експерти, науковці і дипломати відзначали стрімке падіння довіри до Європи як політичного проекту. МЗС ФРН навіть наголошувало, що така ситуація загрожує фундаментальним засадам німецької зовнішньої політики. Це є додатковою спонукую для кращого роз'яснення як попереднього, так і майбутнього розвитку Європи. Цікаво, що у позиційному документі МЗС ФРН щодо європейської комунікативної стратегії спеціально акцентується *неприпустимість «упереджених і легковажних» висловлювань стосовно сусідів і партнерів*. ФРН як головний архітектор євроінтеграції наполегливо наголошує на потребі конструктивної дискусії щодо майбутнього Європи¹².

Характеризуючи загальний рівень публічності у євроінтеграційному процесі, дослідниця Інституту соціології Лейпцігського університету

С. Ніссен констатує, що протягом останніх років Євросоюз суттєво активізував роботу з громадськістю. Було розроблено чимало стратегічних ініціатив у галузі інформаційної та комунікативної політики. Однак, попри усі зусилля Єврокомісії у напрямку налагодження продуктивного діалогу з громадянами, бажаного рівня взаєморозуміння досягти так і не вдалося. Однією з головних причин цього дослідниця вважає утилітаристський підхід політичних еліт ЄС, який суперечить проголошеним загальним принципам роботи з громадськістю. Позитивні інформаційні звіти про діяльність ЄС ретельно узгоджуються на рівні підрозділів Єврокомісії з метою недопущення можливої критики з боку Європарламенту і країн-членів. Свого часу депутат Європарламенту Й.П. Бонде навіть публічно звинуватив європейських чиновників у *використанні пропагандистських підходів та у схильності до маніпуляцій*. Ряд інших критиків також відзначає, що інформаційна політика, орієнтована на методи пропаганди, веде не до кращої презентації ЄС у засобах масової інформації, а навпаки, є першопричиною її обмеженості. На думку незалежних експертів, різного роду рекламні ролики, політично виважені позиційні матеріали й повідомлення європейських чиновників насправді не дуже цікавлять публіку.

Відповідальні політичні представники кожної з країн-членів дуже ретельно калькулюють монетарні і політичні втрати і здобутки свого членства у ЄС. Результати такої калькуляції впливають на позицію країни на переговорах. Після поразки проекту європейської конституції актуалізувалася проблема національної легітимзації зовнішньополітичних ініціатив. У боротьбі за голоси власних виборців місцеві політики завжди завзято захищають національні інтереси від зазіхань з боку європейської бюрократії. Дуже часто після ухвалення непопулярних рішень у сфері національної та європейської політики саме Єврокомісія, Рада ЄС (та ЄС в цілому) перетворюються на своєрідного «цапа-відбувайла». Багатьом національним політичним акторам це допомагає уникнути особистої відповідальності за ті рішення, до яких вони (або їхні уряди) мають безпосереднє відношення. У даному випадку йдеться про серйозний вплив національного егоїзму на реалізацію спільного загальноєвропейського проекту. Дуалізм національних і європейських інтересів є особливо відчутним на рівні парламентської системи ЄС. Під час виборів до Європарламенту кандидати і партії відверто концентруються на проблемах, що становлять національний інтерес. Загальноєвропейські вибори виявляються, по суті, лише увертюрою майбутніх виборів до національних парламентів. Багато дослідників наголошує і на комунікативних дефіцитах самого ЄС. Особлива увага звертається при цьому на громіздкість бюрократичних структур ЄС, яким часто не вдається

раціонально узгодити свою інформаційну активність із реальними інтересами та аналогічною активністю національних акторів¹³.

У цілому можна зробити висновок, що комунікативно-інформаційна взаємодія ЄС і громадянського суспільства на загал розгортається у рамках класичної моделі взаємодії «системи» і «життєвого світу». Тож, повертаючись до згаданої на початку нашої статті «комунікативної» моделі Ю. Габермаса, вважаємо за необхідне навести вельми слушні для українського сьогодення міркування видатного європейського філософа щодо «соціального тягаря», який відчувається перш за все у приватному житті і який неможливо втримати за межами політичної сфери. На його переконання, «розвинута система соціального захисту перетворюється на політичний зміст масової демократії». Політична система не здатна досягнути «безмежної лояльності мас». Саме тому для надання *легітимності* своїм діям вона повинна пропонувати державні соціальні програми, виконання яких *підлягає контролю*. У розвинених державах соціальна політика охоплює широкий спектр проблем, що включає не лише соціальне забезпечення, а й заходи щодо поліпшення екологічної ситуації та охорони природних ресурсів, підтримку охорони здоров'я, культури та освіти. Такі кроки гармонізуються із зусиллями щодо підтримання конкурентоспроможності економіки як матеріальної бази для реалізації соціальних ініціатив.

Разом з тим, небезпечно нехтувати й тією обставиною, що успіхи розвиненого капіталізму у справі досягнення прийнятної соціальної рівноваги не нівелюють зростаючого протиріччя між «роллю громадянина», яка відчутно зростає, але одночасно *стала нейтральною*; і з іншого боку, «штучно роздутою роллю клієнта». За спостереженням Ю. Габермаса, у просторі масової демократії відбувається парадоксальна універсалізація громадянина при паралельному відокремленні цієї ролі від процесу прийняття рішень. Політична участь за подібних умов позбавляється конкретного змісту.

«Сучасну форму розуміння» Ю. Габермас визначає як достатньо суперечливу «структуру комунікації». Як пише вчений, відбувається «пограбування повсякденної свідомості». Ця свідомість втрачає свою здатність до синтезування, стає фрагментованою. «Фрагментована» свідомість фактично займає місце «хибної». У такий спосіб відбувається *колонізація життєвого світу*: «імперативи автономних підсистем, скинувши ідеологічні шати, завойовують як колонізатори, котрі прийшли у первісне суспільство, життєвий світ ззовні і нав'язують процес асиміляції. При цьому розсіяні осколки культури периферії не складаються у цілісну картину, яка б дозволяла ясно уявляти сутність гри, у якій беруть участь метрополії і світовий ринок». На переконання Ю. Габермаса, необхідно

більш предметно аналізувати й пояснювати культурне зубожіння й фрагментацію повсякденної свідомості¹⁴.

У такого роду возз'єднанні раціоналізованої культури і повсякденної комунікації й полягає, як нам видається, головний сенс європейської перебудови механізмів спілкування держави і громадянина на сучасному історичному етапі. Такий підхід має, у свою чергу, стати методологічним фундаментом і для усього процесу змістовного оновлення комунікативної взаємодії України та ЄС. Стрижнем зазначеного комунікативного процесу є і на тривалу перспективу залишатиметься рецепція європейських правових стандартів, адаптація українського законодавства до європейських правових реалій. Але у даному випадку вкрай потрібно враховувати динамізм самої системи європейських стандартів.

Як видається, у вітчизняному науковому і політичному дискурсі щодо європейських перспектив України дослідники явно недостатньо приділяють уваги цій особливості європейського нормативного простору. Але ж у статті 48 самої Договору про Європейський Союз прямо записано: «Договори можуть бути змінені у відповідності зі звичайною процедурою перегляду. Вони також можуть бути змінені згідно із відповідними спрощеними процедурами перегляду». Тобто вже на стадії рецепції європейських стандартів нам треба більше враховувати, що законодавство ЄС є динамічною концептуальною моделлю. Приміром, Німеччина вже активно наполягає на фундаментальному *перегляді базових договорів ЄС* в інтересах суттєвого розширення повноважень керівних органів ЄС у ключових сферах економічного життя за рахунок урізання повноважень національних урядів. Тобто, потрібно абсолютно чітко усвідомлювати, що ми прагнемо приєднатися до спільного правового і економічного простору Європи, *не знаючи остаточної обрисів механізму його функціонування*. Тож, цілком можливою є ситуація, коли після вивчення усіх європейських правил і витрати чималих зусиль та ресурсів на їхню імплементацію, ми опинимося перед необхідністю швидко переучуватися й багато чого переробляти.

Європейське право — це живий процес, рухливий комплекс, що потребує для своєї рецепції якісно нового рівня загальної правової культури громадян і якісного іншого рівня поваги до знання в цілому. З огляду на це система безперервної правової освіти і ефективний моніторинг реальних зрушень у царині правової культури громадян мають фундаментальне значення для повноцінної рецепції європейських цінностей. З урахуванням української ментальної специфіки, надзвичайно важливим є розвиток і закріплення наших загальних навичок жити хоча б за якимись усталеними правилами. Адже традиційний правовий нігілізм населення гарантує провал будь-яких грандіозних задумів держави щодо

впровадження раціональних правових норм об'єднаної Європи. Коли на шляху до Європи ми не дотримуємося ані норм власної конституції, ані власних законів, то де ж гарантія того, що в нас реально колись запрацюють базові європейські угоди, котрі після їхньої імплементації на наших теренах автоматично перетворяться на українські закони. Це мало б давно стати предметом значно більш серйозних роздумів у процесі наукового аналізу реальних історичних перспектив зміни правового, соціально-економічного і культурного змісту української державності на шляху до об'єднаної Європи.

У сучасній Україні міркування Ф. Анкерсмита щодо «злету і падіння метафори» набувають цілком конкретного комунікативного змісту. Достатньо згадати дуже популярну у період Євромайдану метафору *«відкритих дверей Європи»*. Насправді ця метафора не є ознакою якоїсь особливої люб'язності щодо незалежної України, оскільки ці «європейські двері» прочинені для всіх згідно з існуючим законодавством ЄС. Адже у статті 49 Договору про Європейський Союз прямо зазначається, що «будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, вказані в статті 2, і зобов'язується втілювати їх у життя, може звернутися із заявою з метою стати членом Союзу». (Тож будь-які звинувачення на адресу дослідників, котрі наполегливо приділяють нібито надмірну увагу проблемі цінностей видаються безпідставними. На думку відповідальних європейських політиків і провідних науковців, реалістичне уявлення про європейські цінності, ключові ідеї та ідеали потрібно формувати доти, доки вони не сформуються й не будуть реалізовані. Та й по тому необхідно уважно моніторити якість їхньої реалізації протягом усього тривалого процесу демократичної трансформації. Власне цим і займаються численні «моніторингові комітети» розгалужених європейських структур.)

Нажаль, вітчизняні і європейські політики, які послуговуються метафорою європейських «відчинених дверей», чомусь рідко згадують про те, що в рамках публічного концепту «відчинених дверей ЄС» згідно зі встановленою процедурою після інформування Європарламенту і національних парламентів «Рада має *одноголосно* підтримати цю заяву після консультації з Комісією і після схвалення Європейським парламентом, який приймає своє рішення більшістю членів, що входять до його складу. *Враховуються критерії відповідності, схвалені Європейською радою*». Не менш суттєвою є й та обставина, що «умови прийому та зміни, які цей прийом викличе в Договорах, на яких ґрунтується ЄС, є предметом угоди між державами-членами і державою-заявницею. *Згадана угода підлягає ратифікації всіма державами, що беруть у ньому участь, і відповідно до конституційних правил кожної з них*». У цьому сенсі варто лише нагадати, як ще у січні 2013 р. безперечний фахівець у царині євро-

інтеграції та її переконаний прихильник, тодішній і нинішній представник України при ЄС К. Єлісеєв у своїй статті на сторінках «Української правди» достатньо дипломатично, але недвозначно констатував, що «в Угоді про асоціацію з Україною відсутнє чітке посилання на перспективу членства»¹⁵.

Тож, чи не тому, часом, Україну так довго визнавали лише «європейською країною», уперто не погоджуючись вважати «європейською державою»? Чи не потрібно це тлумачити як бажання додатково перестрахуватися за рахунок понятійної еквілібристики й про всяк випадок відмежувати нас навіть від *права подати заявку* на вступ до ЄС? Так оце такі вони — «відкриті двері Європи»? Хіба не нагадує це чимось неперевершену новелу Ф.Кафки «Закон», герой якої до самісінької смерті простовбичив перед прочиненими дверима загадкового Закону, очікуючи на милість з боку охоронника й так і не збагнувши глибоко індивідуальної природи самого Закону?

У даному «метафоричному» сенсі не менш показовою видається й популярна на старті Євромайдану гучна сентенція про «втрату безвізового режиму з ЄС» внаслідок невідписання Угоди на Вільнюському саміті. Хто хоча б побіжно прогляне текст Угоди, швидко переконається, що ніякого безвізового режиму для українців там не передбачається. У преамбулі Угоди, котра стала інформаційним приводом Євромайдану, лише абстрактно констатується «важливість запровадження безвізового режиму для громадян України у відповідний час після створення умов для добре керованого та безпечного пересування людей», а далі декларуються у правовому відношенні не менш абстрактні прагнення «зміцнювати міжлюдські контакти; підтримувати транскордонне та міжрегіональне співробітництво» тощо.

Як засвідчує текст Угоди про асоціацію між Україною та ЄС цілком конкретними є зобов'язання лише у сфері безпеки самого ЄС. Як, зокрема, наголошується у Статті 19 — «Рух осіб», «Сторони забезпечуватимуть повне виконання: а) Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб від 18 червня 2007 року (через Спільний комітет з питань реадмісії, створений згідно з її статтею 15); б) Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз від 18 червня 2007 року (через Спільний комітет для реалізації цієї Угоди, створений згідно з її статтею 12)».

У підсумку в цій статті, котра визначає реальний рівень європейської свободи українських громадян, лише абстрактно зауважується, що «Сторони також прагнуть досягти посилення мобільності громадян і подальшого прогресу у візовому діалозі». Окрім цього повторюється вже згадана декларативна теза з преамбули про те, що Сторони

зобов'язуються «вжити послідовних кроків до встановлення безвізового режиму у відповідний час після створення умов для добре керованого і безпечного пересування людей, визначених у 2-фазовому Плані дій щодо лібералізації візового режиму, представленого на Саміті Україна — ЄС 22 листопада 2010 року».

Таким чином, навіть не юристу очевидно, що проблема безвізового режиму між Україною та ЄС залишилася в Угоді про асоціацію замороженою на рівні *22 листопада 2010 р.* Усі сучасні зрушення й перехід до чергового етапу виконання Україною своїх зобов'язань поки-що залишаються в рамках попередніх стратегічних домовленостей. Занадто великим оптимістом виглядатиме той, хто сподіватиметься на запровадження ЄС безвізового режиму з Україною в умовах сучасної загальної кризи української державності, коли з'являються десятки тисяч українських біженців, коли по рукам пішли мільйони одиниць нелегальної стрілецької зброї та боєприпасів, коли фактично не існує кордону з Росією, коли, зрештою, наростає загроза глибокої економічної та соціальної кризи й погіршується криміногенна ситуація. Усе це за сукупністю драматично посилює міграційний потенціал України як великого «східного патнера» ЄС, і до того ж відчутно посилює острах європейців перед реальними терористичними загрозами для самого ЄС. Не лише зміст Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а й уся нинішня соціально-економічна та політична ситуація в Україні й у цілому на європейському континенті не дає особливих підстав сподіватися на швидке вирішення проблеми безвізового режиму для українців.

Підписання Угоди про асоціацію Євросоюзу з Україною *без будь-яких змін у тексті* (тексті, який був узгоджений й парафований попереднім керівництвом України) і без додаткового обговорення в Україні та за її межами виглядає дещо дивним. Адже у даному випадку напрошується цілком логічний висновок, що, по-перше, геть розкритикований і, у підсумку, безжально знищений попередній український режим мав, по суті, ідеальне бачення європейського майбутнього України (це ще можна припустити, враховуючи високу компетенцію фахівців МЗС України); а по-друге, що базова економічна, соціальна і внутрішньополітична ситуація протягом останніх місяців не змінилася і не потребує додаткового врахування. Звісно, це до певної міри можна було б вважати свідомою цілком зрозумілою інерційністю психологічних чинників формування зовнішньополітичної стратегії. Однак, кризова ситуація в державі та очевидні перспективи поглиблення кризи мали б слугувати серйозним нагадуванням про неможливість миттєвої зміни співвідношення реальних економічних і соціальних пріоритетів. Українські громадяни вже неодноразово переживали романтичні періоди надмірної довіри до мож-

ливостей «політики як командної сили» й швидко відчували на собі шкідливість пропагандистської психологізації політичних процесів.

Згубність зневажливого ставлення до класичного принципу єдності зовнішньої і внутрішньої політики завжди дається взнаки достатньо швидко. Як наголошував оригінальний європейський філософ-практик Р. Арон, розробка зовнішньополітичної стратегії потребує врахування усіх факторів — економічних, географічних, демографічних, внутрішньополітичних, уникаючи детермінізму одного з них¹⁶. За часів глобалізації, коли суто міждержавний характер міжнародних відносин втрачає свій абсолютний зміст, міжнародні відносини вже не вкладаються у рамки старого варіанту політичного реалізму. Вони все більше постають у вигляді системи багатоманітних економік, держав, суспільств, ідеологій та культур. Відчутно зростає у міжнародних відносинах і роль людського чинника у вигляді т.з. «народних мас». Усе це висуває якісно нові вимоги до розробки й реалізації зовнішньополітичної стратегії. За нинішніх світових та суто українських умов класичні міркування Дж. Розенау з приводу «взаємоперетину» зовнішньої і внутрішньої політики не лише не втрачають своєї актуальності, а набувають ще більшого теоретичного і практичного значення¹⁷.

Сьогодні визначальна роль реальних позитивних перетворень в усіх сферах державного життя і в житті конкретних людей є для реалізації європейської ідеї ще більш очевидною. Це і є той самоцінний вимір європейської інтеграції, який прямо залежить від власного бачення, від самостійного розуміння і адекватного тлумачення національного та міжнародного майбутнього української державності. Саме цей напрямок є проявом раціональності української історії, розтлумаченої як творення такої національної держави, що існує для усіх людей, які прагнуть щасливо жити на її теренах. Держави, що не на словах, а на ділі турбується про добробут і реальну свободу власних громадян.

Прикладом глибокого розуміння принципу єдності зовнішньої і внутрішньої політики як передумови виживання у глобальному світі й на теренах сучасної Європи може слугувати перша заява голови уряду найуспішнішої європейської держави сучасності — Німеччини. Канцлер ФРН Ангела Меркель чітко дала зрозуміти, що попередня європейська стратегія Німеччини не зазнає змін у своїй основі. *Структурні реформи в інтересах підвищення конкурентоспроможності, скорочення державного боргу і солідна фінансова політика* залишаються ключовими вимогами з боку Німеччини до усіх країн Євросони, які опинилися у скрутному становищі. Саме такі їхні кроки мають слугувати підставою для певної солідарної підтримки з боку ЄС. Водночас, на глибоке переконання канцлера, сама Німеччина й надалі повинна залишатися країною сильною

промисловості¹⁸. У даному європейському контексті чималий інтерес має становити чітке визначення європейських перспектив промислових регіонів України. Адже від цього багато в чому залежать перспективи реального розвитку громадянського суспільства не лише у згаданих регіонах, а й в Україні в цілому.

Як небезпідставно зауважують Джин Коен і Ендрю Арато у підсумку свого солідного дослідження взаємовпливу ідеї громадянського суспільства і політичних теорій, «повністю демократичне і справедливе громадянське суспільство — це, звісно ж, утопія у класичному розумінні. ... Громадянські суспільства завжди мають змогу стати більш демократичними і більш справедливими». Найсуттєвішим, на переконання авторів, є не забувати базовий постулат усіх життєздатних теорій — «Принципи справедливості становлять «моральний базис демократії»¹⁹. І українським політикам, і державним чиновникам, і громадським активістам, і науковцям дуже варто було б частіше згадувати і про те, що згадані принципи справедливості мають цілком конкретний регіональний вимір, а значить є основою не лише нормальної демократії, а й навіть державної цілісності.

Оцінюючи прогрес інтеграційних процесів на континенті, видатний європейець Жан Моне наполегливо повторював: «Ми об'єднуємо не держави, ми єднаємо людей». Цими словами він підкреслював, що розпочатий «планом Шумана» об'єднавчий процес має перш за все торкнутися людських сердець. У сьгоднішній Україні ці слова набувають особливої ваги, оскільки, як вкотре з'ясувалося, тільки солідарне українське суспільство може бути надійною запорукою української свободи. Процес творення такого суспільства потребує ретельного дослідження і практичного використання кращих історичних зразків соціального раціоналізму. Сама національна ідея — це перш за все *раціональний принцип і механізм єднання співгромадян* на кожному відрізку їхньої національної історії.

Підсумовуючи викладене, потрібно ще раз наголосити, що раціональну комунікативну політику у відносинах між державою і громадянами неможливо замінити жодною, навіть найдосконалішою «магією слова» або концепцією інформаційної безпеки. Навесні 2014 року, попри незаперечний дипломатичний успіх у вигляді підписання Угоди про асоціацію (а значить і серйозний поступ на шляху *євроінтеграції*), можна констатувати практичний провал *загальнонаціональної європеїзації* України. Очевидним є як глибинний брак реалізму у сфері *європейської комунікативної політики щодо України*, так і дефіцит проєвропейської *комунікативної політики України щодо власних громадян*.

Тільки «мова правди» може бути надійною гарантією інформаційної безпеки у демократичному суспільстві. За існуючих історичних обставин,

єдиним демократичним варіантом відновлення довіри і продуктивної взаємодії вбачається «комунікативна революція» на принципах абсолютної правди, системності мислення і якісно нової поваги до людської гідності. Невід'ємною матеріалістичною складовою такої революції залишається перехід до практичної соціально-економічної і культурної політики на основі реалізму і повноцінної європейської раціональності в усіх сферах і на усіх напрямках. Інакше чого вартий увесь згадуваний нами вище європейський досвід формулювання і реалізації комунікативної стратегії та комунікативної політики. З точки зору перспектив суспільного діалогу на теренах розколотої України сьогодні надзвичайно актуальними є положення згаданого європейського «Порядку денного для громадян», де узагальнюються думки й очікування європейців щодо таких цілком конкретних питань як *внутрішній ринок, соціальне згуртування і права людини, свобода, безпека і правосуддя* тощо? Чому ж світова демократична спільнота так наполегливо акцентує виключно зовнішні чинники чергової драми української державності, але водночас не менш наполегливо ігнорує внутрішні? Якщо апріорі визнається, що українські громадяни після виснажливих десятиліть посткомуністичної емансипації залишилися абсолютно нездатними до будь-якого самостійного мислення, до самостійного осмислення своїх життєвих реалій і самостійного вибору гуманістичних світоглядних орієнтирів, то у чому тоді взагалі полягає людський потенціал демократичної моделі як такої?

¹ Див.: *Космина В.Г.* Цивілізаційний аналіз історії у світлі системної теорії Н. Лумана // Український історичний журнал: науковий журнал. — 2010. — № 1. — С. 165–178; *Космина В.Г.* Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу. — Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. — 310 с.

² *Айзінг Р.* Європеїзація та інтеграція. Концепти дослідження ЄС / Яхтенфукс М., Колер-Кох В. (Укл.) / Пер. з нім. М. Яковлева. — К.: ВД «Киево-Могилянська академія», 2007. — С. 260–261.

³ *Ситник С.* Євроінтеграція та європеїзація: проблеми управління. — Віче. — 2009 — № 20. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1686/>

⁴ *Пелагея Н.С.* Українська національна ідентичність: шляхи європеїзації / Стратегічні пріоритети — 2008 — № 3(8). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/8/9.pdf>

⁵ *Міхель Д.О.* Визначення поняття процесу «Європеїзація» та його вплив на сучасне суспільство / Політологія: Наукові праці. — Випуск 150. Том 162. — С. 22. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/././cgitirbis_64.exe

⁶ *Хабермас Ю.* Отношения между системой и жизненным миром в условиях позднего капитализма / Jurgen Habermas. Theorie der Kommunikativen Handelns. Zur Kritik der

funktionalistischen Vernunft 2. Bde. 3, durch. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1985, Bd. 2. — S. 504–522 / Пер. с нем. В.И. Иванова. <http://znl.boom.ru/bibl/Hbrms.htm>

⁷ *Едер К.* Публічність і демократія / Яхтенфукс М., Колер-Кох В. (Укл.) / Пер. з нім. М. Яковлева. — К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. — С. 75, 55–56.

⁸ Explaining Enlargement: A progress report on the communication strategy for enlargement. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/enlargement_process/past_enlargements/communication_strategy/explaining_enlargement_en.pdf

⁹ Die Europäische Kommission verabschiedet eine umfangreiche Kommunikationsstrategie zum Thema EU-Erweiterung. — Brüssel, den 11. Mai 2000 // IP/00/464 — [Електронний документ] — Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-00-464_de.htm

¹⁰ Communications Strategy for Enlargement — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/enlargement_process/past_enlargements/communication_strategy/sec_737_2000_en.pdf

¹¹ *Потемкина О.* Имиджевая политика ЕС: цели, базовые принципы, перспективы развития / № 5(11), 2007. — [Електронний документ] — Режим доступу: <http://www.alleuropa.ru/imidzhevaya-politika-es-tseli-bazovie-printsipi-perspektivi-razvitiya>

¹² Europa erklären — Europa diskutieren. Ein Konzept für die Europa-Kommunikation 2012 / Auswärtiges Amt Februar 2012 — [Електронний документ] — Режим доступу: http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/610174/publicationFile/165159/120229_Strategie_Europakommunikation.pdf

¹³ *Nissen S.* Kommunikation in der Krise. Entwicklung und Erfolgsbedingungen der EU-Informationspolitik / Zeitschrift für Politik, Heft 4, 2010. — S. 19–20. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.uni-leipzig.de/~sozio/mitarbeiter/m26/content/dokumente/532/Nissen.pdf>; Див. також інші змістовні розвідки цього ж автора: *Vgl. Sylke Nissen*, Die regierbare Stadt. Metropolenpolitik als Konstruktion lösbarer Probleme. New York, London und Berlin im Vergleich. Wiesbaden 2002; *Sylke Nissen*, «Die Unterstützung der Osterweiterung bei Eliten und Bürgern». in: Jutta Allmendinger (Hg.), Entstaatlichung und soziale Sicherheit. Verhandlungen des 31. Kongresses der Deutschen Gesellschaft für Soziologie in Leipzig 2002. Opladen 2003, S. 498–515; *Nissen*, «European Identity and the Future of Europe», ааО. (FN 77); *Nissen*, «Arbeitnehmerfreizügigkeit — Gebremste Europäisierung des Arbeitsmarkts», ааО. (FN 76).

¹⁴ *Хабермас Ю.* Згадана праця. — С. 127–135.

¹⁵ *Слісєєв К.* 7 міфів щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС / Українська правда — 09 січня 2013 — [Електронний документ]. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2013/01/9/6981110/>

¹⁶ Див.: *Цыганков П.А.* Теория международных отношений: традиции и современность / Теория международных отношений: Хрестоматия / Сост., науч. ред. и коммент. П.А. Цыганкова. — М.: Гардарики, 2002. — С. 15–18.

¹⁷ *Розенау Дж.* К исследованию взаимопересечения внутривнутриполитической и международной систем / Теория международных отношений: Хрестоматия / Сост., науч. ред. и коммент. П.А. Цыганкова. — М.: Гардарики, 2002. — С. 172–183.

¹⁸ Für ein starkes Europa. Regierungserklärung zum Europäischen Rat. Mittwoch, 18. Dezember 2013. — [Електронний документ] — Режим доступу: <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2013/12/2013-12-18-regierungserklaerung-merkel-europaeischer-rat.html?nn=392768>

¹⁹ Коэн Дж. Л., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория. Пер. с англ. / Общ. ред. И.И. Мюрберг. — М.: «Весь Мир», 2003. — С. 731.

Статья посвящена выяснению специфики коммуникативной стратегии ЕС. Акцентируются информационно-коммуникативные аспекты общественной легитимации кардинальных изменений на пути европейской интеграции Украины.

Ключевые слова: *коммуникация, система, жизненный мир, гражданское общество, диалог, европейская интеграция.*

The subject matter of this article is to study specific features of communicative strategy of EU. The main attention is paid to informative-communicative aspects for public legitimization of cardinal changes in Ukraine's integration in Europe.

Keywords: *communication, system, existential world, civil society, dialogue, European integration.*